

15. Волошин М. Собрание сочинений / М. Волошин. – М. : Эллис Лак 2000, 2004. – Т. 1. Стихотворение и поэмы. – 608 с.
16. Гумилев Н. Стихотворения. Поэмы. Проза /Л. Гумилев. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1990. – 608 с.

REFERENCES

1. Eliade, M. (1998) Mefistofel I androgin, Devil and androgin, SPb., Aleteia, Russia.
2. Bart, R. (2007) Sad. Loiola. Furie, Garden. Loiola. Furie, Praksis, Moscow, Russia.
3. Smirnov, I.P. (1995) Porozhdeniie interteksta, elementy intertekstualnogo analiza s primerami iz tvorchestva B.L. Pasternaka, Creating of intertext, elements of intertextual analysis with examples from creativity by B.L. Pasternak, SPb., Publishind department of Linguistic centre of SPbSU, Russia.
4. Andreev, D. (1989) Russkie bogi. Stikhotvoreniia i poemy, Russian gods, Poetries and poems, Sovremennik, Moscow, Russia.
5. Pushkin, A.S. (1959) Collected works, in 10 vil., Vol. 2 Poetries, State publishing house of literature, Moscow, Russia.
6. Annenskii, I. (1979) O sovremennom lirizme, About modern lyrics, Book of reflections, Nauka, Moscow, Russia.
7. Yelizarenkova, T.Ya. (1979) Drevneindiiskaia poetika i ieie istoki, Old Indian poetics and its source, Glavnaia redaktsiia vostochnoi literatyry "Nauka", Moscow, Russia.
8. Todorov, Tzvetan (2008) Teorie del simbolo, Garzanti Libri s.p.a., Milan, Italia.
9. Andreev, D. (2006) Collected works, in 4 vol., Vol. 1 : Rissian gods, Russkii put, Moscow, Russia.
10. Fet, A. (1979) Vechernie ogni, Evening lights, Nauka, Moscow, Russia.
11. Tiutchev, F. (1913) Polnoe sobranie sochinenii, Full collection of works, SPb.
12. Lermontov, M.Yu. (1959) Collected works, in 4 vol., Vol. 2 Poems, Leningrad, Publishing house Of Academy of Sciences of USSR.
13. Sologub, F. (1988) Melkii bes, Small devil, Khudozhestvennaia literature, Moscow, Russia.
14. Sologub, F. Poetries, Stikhotvoreniia, Vodolei, Tomsk, Russia.
15. Voloshin, M. (2000, 2004) Collected works, Vol. 1 Poetries and poems, Ellis Lak, Moscow, Russia.
16. Gumiliev, N. (1990) Stikhotvoreniia, poemy, proza, Poetries, poems, prose, Vladivostok, Russia.

УДК 82. 091: 81'44: 82.0 – 343

ПСЕВДОМОРФНІ ПЕРСОНАЖІ ТА ЇХ ТИПОЛОГІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ ПРЕДМЕТ РОЗГЛЯДУ КОМПАРАТИВІСТИКИ

Ніколова О.О., к. філол. н., доцент

*Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна*

annikkolova@ukr.net

У статті доводиться доцільність диференціації псевдоморфних персонажів як окремого предмета компаративного аналізу. Також розглядається питання перспективності висвітлення у відповідному аспекті їхньої типології. Вказується на необхідність поєднання в процесі порівняльно-літературного дослідження феномену типологічного та контактено-генетичного підходів.

Ключові слова: псевдоморфні персонажі, типологія, бінарні антиномії, компаративістика.

ПСЕВДОМОРФНЫЕ ПЕРСОНАЖИ И ИХ ТИПОЛОГИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ КАК ПЕРСПЕКТИВНЫЙ ПРЕДМЕТ РАССМОТРЕНИЯ КОМПАРАТИВИСТИКИ

Николова А.А.

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

В статье доказывается целесообразность дифференциации псевдоморфных персонажей как отдельного предмета компаративного анализа. Также рассматривается вопрос о перспективности освещения в соответствующем аспекте их типологии. Указывается на необходимость сочетания в процессе сравнительно-литературного исследования феномена типологического и контактно-генетического подходов.

Ключевые слова: псевдоморфные персонажи, типология, бинарные антиномии, компаративистика.

PSEUDOMORPHIC CHARACTERS AND THEIR TYPOLOGY AS PERSPECTIVE SUBJECT TO REVIEW OF COMPARATIVE

Nikolova O.O.

Zaporizhzhya national university, Zhykovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

The article considers the question of expediency of Pseud's as a separate literary type allocating and pseudomorphic characters. Indicates that a characteristic feature of Pseud is the disparity of form and content, temporary status illusiveness. Pseuds impersonate another or perceived by others, they appropriate something done by others (owned by another). We are proving that there is a necessity of O. Freidenberg's occasionalism conversion in scientific term. New definition is necessary to refer to a particular type of literary, which has never been considered as the main subject of study. And new definition is necessary to integration within a single invariant different characters with a traditional plot role, which is based on a simulation or functional discrepancy. We allocate key feature of the Pseud. This is semantic inversion within the binary antinomies «life – death», «familiar – strange». The question about the prospect of creating of this types's classification is raised. We very carefully consider the contrast between Pseud and Doppelganger as types of literary. We say that that the similarity is not always a prerequisite for spoofing or taking what belongs to another. Pseud is an antipode of whose place he temporarily takes. The article points prospects for comparative study of pseudomorphic characters. We are talking about the need to connect typological and contact-genetic methods for the comparative analysis of the typology of pseudomorphic characters. We prove that pseudomorphic characters are very popular in the literatures of different nations, because they are universal and can be used for different genres.

Key words: pseudomorphic characters, types, binary antinomy, Comparative.

Невідповідність істинного та видимо-рецептивного – одна з «вічних» тем у художній творчості багатьох народів. Розгляд цього матеріалу з позицій компаративістики доцільно здійснювати на різних рівнях – від детермінант і загальних тенденцій функціонування до специфіки образно-мотивної реалізації в межах певних національно-жанрових традицій.

Детальний аналіз останнього аспекту відкриває перспективи досліджень окремих різновидів персонажів, спільною визначальною ознакою яких є псевдоморфність (від давньогрец. «pseudo» – «обман», «вигадка», «помилка» та «morphē» – «форма»), тобто тимчасова «несправжність», створена внаслідок порушення відповідності між їхньою сутністю та її вираженням: вони видають себе за інших/сприймаються як такі.

Для характеристики цього феномену, звертаючи увагу на деякі різновиди його прояву (рольові імітації, пародійні дублювання, примарні уподібнення) в міфах, ритуалах, архаїчних мімічних діях, античній літературі, відомий філолог О. Фрейденберг несистематично використовує оказіоналізм «псевди»: «згадайте підставних осіб і всю вервечку цих «псевдів»... те саме без себе самого, те саме без його суті» [11, с. 15]. «Які б вони ен мали потім визначні імена у якості шарлатанів і чарівників, вони являли собою безликих „псевдів”» [9, с. 290].

Вирішення питання можливості та доцільності перенесення цієї лексеми з індивідуально-авторського в загальнонауковий контекст передбачає врахування кількох факторів: прецедентів збагачення термінологічного арсеналу літературознавства за рахунок

новоутворених визначень, критеріїв обґрунтування цих процесів та вимог щодо оформлення таких неологізмів.

Відкритість понятійної галузі науки про художню творчість доведена численними випадками її поповнення («ліричний герой» Ю. Тинянова, «традиційні сюжети та образи» А. Нямцу, «жанрова модальність», «жанрова матриця» Б. Іванова тощо), пов'язаними кожного разу з відсутністю чіткої номінації явища, поширення і значущість якого доводиться дослідником. Саме необхідність заповнення категоріальної лакуни спонукає до введення дефініції з метою позначення окремого кола персонажів, що жодного разу не ставали основним предметом наукової уваги як співвідносні структурно-семантичні варіанти.

Проте запропонована О. Фрейденберг лексема є дещо абстрактною і для первісних тематичних презентацій потребує доповнення вказівкою на «формальний фактор» фальсифікації («морфе») та рівень функціонування («персонажі»). Така семантична конкретизація є особливо значущою в заголовках, натомість у межах самих досліджень для зручності може бути використаний також і скорочений варіант – «псевди».

Широке змістовне поле та відносна оціночна нейтральність цього формулювання дозволяє застосовувати його одночасно до найрізноманітніших персоніфікацій псевдоморфності: псевдоправителів (самозванців) та псевдобідняків, псевдочоловіків і псевдожінок (травесті-персон), псевдогероїв і псевдонаречених, псевдовчених і псевдодурників, псевдоіноземців і псевдородичів тощо.

Враховуючи все багатство матеріалу, з одного боку, очевидно є проблема його систематизації (типологічної класифікації), а з іншого, – необхідність розробки питань шляхів розповсюдження, подібностей і специфіки конкретизації, трансформації. Вирішення цих завдань можливе лише на основі надбань компаративних студій різних культурно-літературних площин (в планах синхронії та діахронії).

Мета статті – висвітлити загальні перспективи порівняльно-літературного висвітлення псевдоморфних персонажів та їх типології.

Псевдоморфність, поруч із іншими формами образної дисгармонійності (позбавленими семантики удаваності, невідповідності), входить до сфери гротеску.

Засобами створення псевдоморфності (явища неприродного та перехідного) може стати: зміна зовнішнього вигляду в результаті травестії, маскування, перетворення, підміни чи плутанина на основі візуальної подібності, статусно-рольова неузгодженість або гра випадку, вербально-позиційне удавання.

Псевди є функціональними типами, покликаними створювати зумовлені жанровим потребам ситуативні дисонанси (з комічним ефектом, авантюрною динамікою, атмосферою жаху) та виражати ідеї «театральності» буття. Ця широка придатність є однією з детермінант їх популярності у творчості різних часів і народів та об'єктом цікавих знахідок відповідним компаративним розвідкам різного спрямування.

Псевдоморфність не вичерпується такими феноменами, як самозванство, метаморфізм, кругість, і не може бути ототожненою із двійництвом (подібність далеко не завжди є підставою для її створення, швидше, навпаки). В той же час, праці деяких науковців (О. Фрейденберг [10, с. 216], М. Бахтіна [3, с. 65], Є. Мелетинського [7, с. 22], Ю. Лотмана [6, с. 157], Н. Брагінської [4, с. 290]) підказують думку про генетичну й семантичну близькість двійників і псевдів, породжену їх зв'язком із календарними міфами, перехідними ритуалами, обрядами та символічним вираженням уявлень про необхідний для відродження/оновлення етап тимчасової загибелі (позбавлення власної ідентичності як адекват смерті).

Однак, на відміну від достатньо повно дослідженого на матеріалі переважно російської і західноєвропейської художньої словесності, з позицій порівняльного літературознавства двійництва ([1], [5], [8] тощо), проблема осмислення ролі псевдоморфних персонажів у відповідному аспекті, створення їх типології не порушується.

Враховуючи обов'язковий для будь-якої типологічної класифікації принцип систематизації складових через виділення структурно-опозиційних ознак, об'єднання/розмежування псевдів доцільно здійснювати на основі співвіднесеності їхньої сутності та її формального вираження/сприйняття із асоціативним дериватами бінарних антиномій: ієрархічної пари «верх – низ» (в різних аспекти – соціальної статусності, гендерної ролі, системи морально-інтелектуальних цінностей та ін.) та симетричного протиставлення «свого – чужого»: на рівнях антропності (від. давньогрец. «anthrōpos» – «людина»), вітальності (від. лат. «vitalis» – «життєвий, прижиттєвий»), родинно-етнічної приналежності тощо.

Водночас усі типологічні різновиди псевдів об'єднує інверсійна природа: будучи належними до одного ціннісного полюсу, вони формально переходять на інший, протилежний, не змінюючи при цьому власної сутності. Їхня поява супроводжується руйнацією норм у різних галузях буття, вивертання назовні існуючого порядку задля його подальшого відновлення в якісно іншій формі. Цим пояснюються непоодинокі випадки поєднання ознак типологічних варіантів в образі одного персонажа, а також їхня близькість до карнавальної стихії з характерною для неї «логікою зворотності» [2, с. 4].

Структурно-семіотична методологія дозволяє продемонструвати універсальну сутність псевдів, зокрема, та мистецтва загалом, визначені бінаризмом загальнолюдського мислення, тим самим вказуючи на потужний потенціал застосування для порівняльного аналізу таких персонажів типологічного підходу порівняльного літературознавства (його «психологічного» вектора).

Розгляд конкретних особливостей варіативної конкретизації псевдів та пов'язаних із ними сталих мотивів на тлі усталених канонів використання є показовим для вивчення процесів культурних діалогів, загальнонаціональних тенденцій звернення до спільних першоджерел (міфу, обряду, карнавальної традиції, фольклору тощо), не припустимого без апробації інструментарію контактено-генетичного підходу компаративістики.

Спектр потенційно придатних для компаративного аналізу типології псевдоморфних персонажів національно-історичних контекстів є досить широким, практично необмеженим у часі й просторі. Це пов'язано, з одного боку, із міжнародною «популярністю» псевдів, зумовленою їх знаковістю, яка зримо відображає типологічну близькість різних культур. А з іншого, – зі значенням для формування надбань художньої словесності загальної позалітературної скарбниці. Також неабияку роль відіграє здатність псевдоморфних персонажів до трансформації (відповідно індивідуально-авторських, жанрових, епохально-етнічних потреб, вимог окремого літературного напрямку та ін.).

Отже, перспективність компаративних студій типологічних різновидів псевдоморфних персонажів детермінована кількома факторами: їхнім функціональним діапазоном, придатністю для використання в численних жанрових традиціях (комедійного, авантюрного, фантастичного забарвлення тощо), семантичною універсальністю, що віддзеркалює особливості загальнолюдського світосприйняття та забезпечує їм перманентну популярність у різних етнічно-історичних контекстах, семіотичною сутністю, здатною виявити типологічну спорідненість культур, генетичним зв'язком певних варіантів із міфами, обрядами, фольклором, карнавальною традицією, процесами національних взаємин у сфері мистецтва.

Компаративні розвідки у вказаному напрямку доцільно здійснювати на ґрунті органічного синтезу теоретико-методологічних засад типологічного та контактено-генетичного підходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агранович С. Двойничество / С. Агранович, И. Саморукова. – Самара : Самарский университет, 2001. – 132 с.
2. Бахтин М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса / Михаил Бахтин. – М. : Художественная литература, 1990. – 543 с.
3. Бахтин М. Проблемы поэтики Достоевского / Михаил Бахтин. – 4-е изд. – М. : Сов. Россия, 1979. – 318 с.
4. Брагинская Н.В. «Картины» Филострата старшего : генезис и структура диалога перед изображением // Одиссей. Человек в истории. – М. : Наука, 1994. – С. 290–295.
5. Комова Т.Д. Двойничество в системе персонажей художественного произведения (на материале западноевропейской и русской литературы XIX века) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.01.08. – М. : МГУ, 2013. – 23 с.
6. Лотман Ю.М. Избранные статьи : в 3 т. / Юрий Лотман. – Таллинн : Александра. Т. 1. – Статьи по семиотике и типологии культуры. – 1992. – 480 с.
7. Мелетинский Е. Введение в историческую поэтику эпоса и романа / Елиазар Мелетинский. – М. : Наука, 1986. – 318 с.
8. Михалева А.А. Герой-двойник и структура произведения : Э.Т. Гофман и Ф.М. Достоевский : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.01.08. – М. : МГУ, 2006. – 23 с.
9. Фрейденберг О.М. Миф и литература древности / Ольга Фрейденберг. – М. : Восточная литература РАН, 1998. – 798 с.
10. Фрейденберг О.М. Поэтика сюжета и жанра / Ольга Фрейденберг. – М. : Лабиринт, 1997. – 448 с.
11. Фрейденберг О.М. Происхождение пародии / Ольга Фрейденберг; публ. Ю.М. Лотмана // Труды по знаковым системам. 6. – Тарту, 1973. – С. 490–497.

REFERENCES

1. Agranovich, S., and Samorukova I. (2001) Duplicity/ S. Agranovich, I. Samorukova, Samara, Samara university.
2. Bakhtin, M.M. (1990) Francois Rabelais's creativity and national culture of the Middle Ages and Renaissance, Moscow, Khudozhestvennaia literatura.
3. Bakhtin, M.M. (1979) Problems of Dostoyevsky's poetics, Moscow, Sovetskaia Rossiia.
4. Braginskaia, N.V. (1994) «Pictures» of Philostrat older : genesis and structure of dialogue before the image // Odysseus. Man in history, Moscow, Nauka, pp. 290–295.
5. Komova, T.D. (2013), «Duplicity in the characters's system of work of art (on material of the West European and Russian literature XIX century)», Thesis abstract for Cand. Sc. (Philology),10.01.08., MGU, Moscow, Russia.
6. Lotman, Yu.M (1992) Selected articles in 3 Vol., Tallinn, Alexandra, Vol. 1, Articles on semiotics and cultural typology.
7. Meletinskii, Ye. (1986) Introduction to the historical poetics of the epic and the novel, Moscow, Nauka.
8. Mikhaleva, A.A. (2006) «Hero-double and structure of the work : E.T. Hoffman and Fyodor Dostoyevsky», Thesis abstract for Cand. Sc. (Philology),10.01.08., MGU, Moscow, Russia.
9. Freidenberg, O.M. (1998) Ancient myth and literature, Moscow, Vostochnaia Literatura RAN.
10. Freidenberg, O.M. (1997) Poetics of plot and genre, Moscow, Labirint.
11. Freidenberg, O.M. (1973) Genesis parody, Works on the sign systems. 6, Tartu, pp. 490–497.